

A tibeti buddhizmus és politikai szerepe

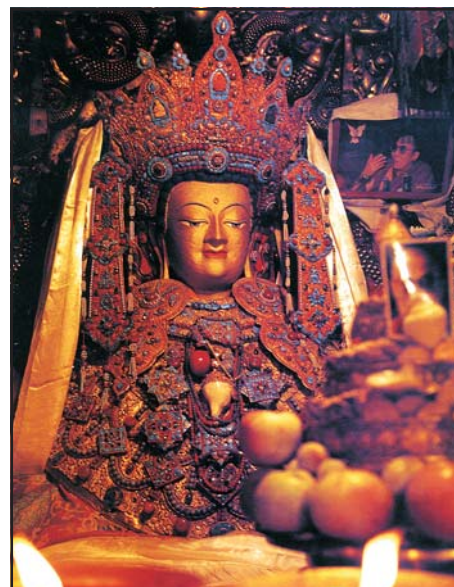
Vallás, állam, egyház

Napjainkban a buddhizmus fogalma szorosabban kapcsolódik Tibethez, mint Indiához, ahol kialakult, vagy Kínához, ahová Tibetnél jóval korábban érkezett. A tibeti és a mongol buddhizmus egymástól elválaszthatatlan fogalmak: a mongol területeken tibeti közvetítéssel terjedt el a vallás, Tibetben pedig a 13. századtól a mongolok beavatkozásai alakították az egyház, ill. az egyes rendek történetét. A tibeti területeken két jelentősebb hullámban terjedt el a vallás. Ezeket korábbi, ill. későbbi megtérésként szokták említeni.

A korábbi megtérés

Szongcen Gampót, az első „tankirályt” (620–649), a hagyomány szerint nepáli és kínai főfeleségei ismertették meg a buddhizmus indiai és kínai változatával, s ő ezt az új hitet támogatta a Tibetben korábban elterjedt *bön*nel szemben. Az államalapító ugyanis a buddhizmus támogatásával kívánta megtörni a *bön* előkelő réteg hatalmát.

Triszong Decen tankirály (755–797) a buddhizmust 779-ben államvallássá tette. A 755-ben alapított Szamjekolostorban rendezték meg az első

Sákyamuni Buddha szobra a lhászai Dzsokhang-kolostorban. Tibet leghíresebb faragott képe – a hagyomány szerint – még Buddha életében készült Indiában

nagy tanvitát. Ezután hirdették ki a buddhizmus győzelmét a *bön* felett, majd a 792–794 között tartott második vita arról is döntött, hogy a tibetiek a buddhizmus indiai ágát követik a kínával szemben. Uralkodása alatt indult meg a szanszkrit szent szövegek tibetire fordítása.

Ralpacsen tankirály (815–836) szintén bőkezű támogatója volt az új vallásnak, később vesztét is ez okozta. Törvényt alkotott a szerzetesek támogatásának szabályairól, nyelvújítási rendeletet hozott, szabályozta a buddhista terminológiát és lerakta a klasszikus tibeti nyelv alapjait. A buddhizmus iránti túlzott elfogultsága elégedetlenséget szült, s a *bön*párti nemesség összeesküvése során meggyilkolták. Halála után a központi hatalom elvesztette befolyását, a buddhizmust üldözték, a tibeti állam szétesett, az ország elvesztette korábbi hódításai jelentős részét.

A későbbi megtérés

A feudális széttagoltság időszaka után a vallás későbbi elterjedésének Atísa – a híres indiai mester, a Vikramasíla-kolostor szerzetese – Tibetbe érkezése (1042) adta a legnagyobb lökést. Tanításai a „fokozatos útról”, az emberek három típusának fejlődéséről a tibeti buddhizmus egyik alapját képezik. A

A tibeti buddhizmus irányzatai

Nyingmapa

A tibeti buddhizmus legrégebbi irányzata (neve is „ősi”-t jelent, ill. az „ősi fordítások iskolájának” is hívják). Az első, a 8. században szanszkritből tibeti nyelvre fordított buddhista tanításokon alapul. Az indiai Padmaszambhava (tibeti nyelven: Guru rinpoce = Tavorózsaszülött) mestertől, a tibeti buddhizmus alapítójától származtatja magát. Az irányzat képviselői nem rendelkeztek politikai hatalommal, távol maradtak a hatalmi küzdelmektől. Szervezete kevésbé centralizált, mint a többi irányzaté, kisebb hangsúlyt helyez a kolostori életre, és teret ad a világi életet élő, családos, de a buddhizmus iránt elkötelezett embereknek.

Kagyüpa, szakjapa, gelugpa

A másik három iskolát összefoglalóan a *szarma*, avagy „új fordítások” iskoláinak is nevezik. Alaptanításaik megegyeznek egymással, a különbséget az eltérő indiai mesterek és módszereik adják.

A *Karma Kagyü* iskolát azzal a céllal alapította Düssum khyenpa (az I. karma) a 12. században, hogy az Indiában élt Sákyamuni Buddha tanításait torzítástól mentesen megőrizték, és szóban továbbadják. (Ezért nevezik a „szóbeli vonal”-nak is.) A kagyüpa rend alakította ki a tulku-lámák (reinkarnálódott vallási vezetők) intézményét, amelyet később a többi rend is átvett. A karmapák tisztán szellemi tanítók, fekete koronát viselnek, ezért fekete kalapos lámáknak is nevezik őket.

A *szakja* tanítás a korai nyingma irányból származott. Alapítója, Khön Könscog Gyalpo (1034–1102), az első szakja kolostor építője.

Congkhapa (1357–1419) tibeti filozófus és tanító alapította a sárgasüveges iskola-ként is ismert *gelugpa* irányzatot. Congkhapa megszilárdította a monasztikus fegyelmet, rendjében előírta a szerzetesi szabályokhoz való szigorú ragaszkodást, a buddhizmus átfogó tanulmányozását és a tantrikus gyakorlatok végzését. A rend kiváló tudósok sorát adta. A 16–17. századra a gelug iskola lett a tibeti buddhizmus vezető irányzata, és szellemi vezetője, a dalai láma a tibeti buddhizmus legfőbb alakja.

F. I.

11. századtól a buddhizmus egyre nagyobb teret nyert az országban, s ekkor alakultak ki azok a nagy rendek – a korábbi megtéréshez kapcsolható nyingmapa mellett a szakjapa, karmapa –, amelyek a tibeti buddhizmus különböző nagy iskoláit jelképezik. Bár a rendek később a világi hatalmi törekvések tekintetében egymás riválisaivá váltak, hit-tételeik, és kolostori rendszabályzataik között sok a hasonlóság. Jórészt ugyanazokat a szútrákat, tantrákat és szanszkritból fordított kanonizált műveket ismerik el. Ezek gyűjteményét, a 108 kötetes Kárgyurt (lefordított kinyilatkozások), ill. a 225 kötetből álló Tengyurt (lefordított magyarázatok) a 14. században állították össze.

A legkésőbb létrejött tibeti buddhista rend, a 14–15. század fordulóján Congkhapa által alapított *gelugpa* futotta be a legjelentősebb politikai karriert. Nagy kolostorait (Ganden, Drepung, Szeras, Tasilhünpo) jórészt a 15. század elején alapították.

Térítés a mongolok között

A buddhizmus Mongóliában is két hullámban terjedt el. A mongolok első megtérését a dzsingiszida kánokhoz –

Az országúton, Csinghaj és Szecsuan tartomány határán. A zarándok lámák útban Lhásza felé a legmélyebb tisztelet kifejezésékként teljes testtel borulnak a földre

elsősorban Kubiláj nagyánhoz – köthetjük. Bár a tibetiek már 1207-ben, a tangutok elleni mongol hadjárat után a hódítók adófizetőivé váltak, a térítés kezdete a szakjapa rend akkori főlámája, Szakja pandita és Göden kán (Ögödej másodszületett fia) 1247-ben létrejött találkozásához, ill. a pandita unokaöccse Phagpa láma és Kubiláj kán között kialakult szövetséghez köthető. Phagpa kivívta a nagyán tiszteletét, s így nemcsak Tibet helytartójának rangját kapta meg a Jüan-dinasztia alapítójától, de a császár tanítómesterének címét is elnyerte. A világi és az egyházi hatalom – a „két törvény” – együttműködése ettől kezdve vált a

mongol történelem egyik legfontosabb hagyományává.

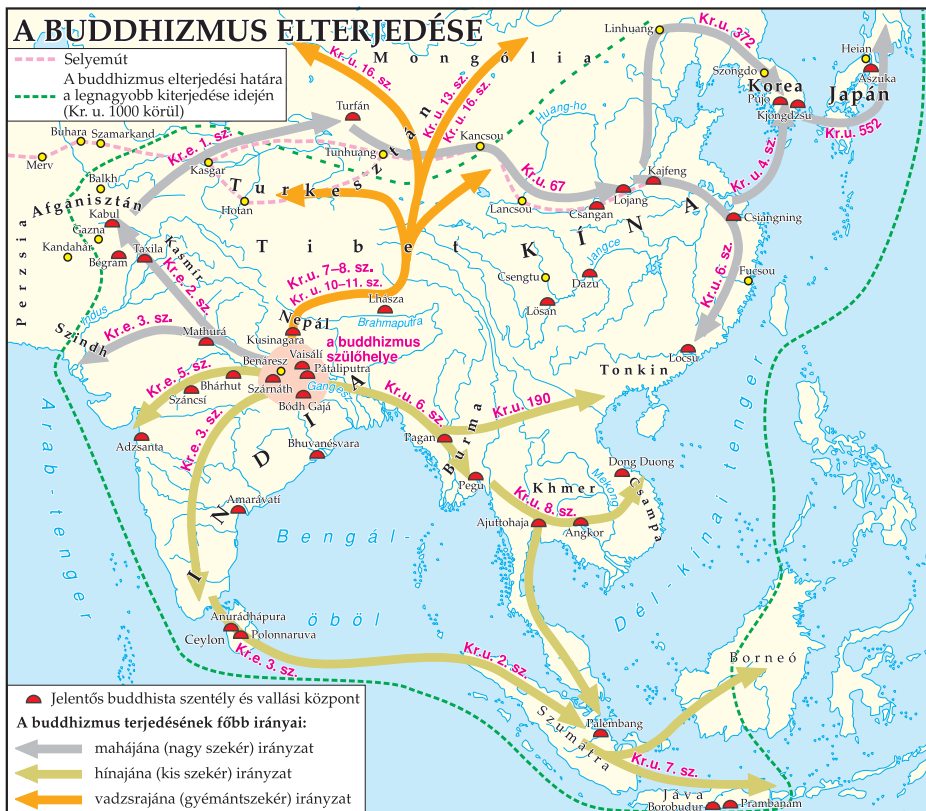
A Mongol Birodalom felbomlását csaknem 200 éves feudális széttagoltság követte, amelyet Altan kán (1507–1582) uralkodása és a második mongol megtérés zárt le. Altan sikeres hadjáratokat indított a kínai Ming-dinasztia ellen, erős központosított hatalmat alakított ki a mai Belső-Mongólia területén, de nem lehetett nagyán, mivel nem volt dzsingiszida. Hatalmát kénytelen volt más eszközökkel legitimálni. Ehhez jelentett komoly segítséget számára a tibeti eredetű buddhizmus.

Tibet az egymással vetélkedő rendek és az őket támogató világiak összecsapásainak színtere volt. A gelugpa rendnek jelentős támogatóra volt szüksége, így kapva kapott egy esetleges mongol szövetség lehetőségén. A rend akkori főlámája, Szönam Gyaco elfogadta Altan meghívását, s 1578-ban a kán udvarába érkezett.

A tibeti teokrácia

A szövetségkötés tiszteletére a mongol nagyán a *dalai láma* („bölcesség óceánja”) címet adományozta a tibeti rend vezetőjének. Ezzel a gesztussal indult a tibeti buddhista egyházfők karrierje. A mongol kán a buddhizmus reinkarnációs tanait és a gelugpa tulku (újjászületett főláma) hagyományát felhasználva magát Kubiláj újjászületésének hirdette, így formálva jogot a nagyáni trónra. A tibeti gelugpa rend pedig maga mögött tudhatta a mongolok jelentős katonai erejét, mely hozzásegíthette a Tibet feletti fennhatóság megszerzéséhez.

1641-ben egy belső felkelést követően a hosut-mongol Güsüri kán seregei stabilizálták a gelugpák hatalmát, s 1642-ben a világi trónra emelték az V. dalai lámát, Ngavang Lobszang Gyacót, teokratikus hatalmat hozva létre az országban. A dalai láma, immár mint világi uralkodó, nem elégedett meg csupán a Tibet feletti fennhatósággal. A formálódó Mandzsu Birodalom, a cári Oroszország és az Ojráti Kánság riválisaiként bekapcsolódott a mongol területek feletti fennhatóság megszerzéséért folytatott küzdelembe. Tibet hatalmi pozícióinak erősítésére a buddhista vallás terjesztését kívánta felhasználni.

A mongol egyházfők

Az V. dalai láma felismerte a mongol szövetségben rejlő lehetőségeket. Létrehozott egy magas rangú egyházi méltóságot, melyet a dalai, ill. a pancsen láma (a szanszkrit pandita [tudós] és a tibeti csenpo [nagy] szavak összetétele) mellett a tibeti eredetű buddhizmus harmadik legmagasabb rangú vezetőjének tekintenek. 1650-ben a mongol buddhista egyház főlámájává emelte Öndör Gegent, akit korábban, alig négyévesen a halha-mongol kánok vallási vezetőjükként ismertek el. A tibeti főláma a dzsebcundampa (mongolul bogdo gegen = szent fényesség) címet adományozta a fiatal mongol lámának, majd 600 szerzetes kíséretében visszaküldte hazájába, hogy ott folytassa térítő tevékenységét, tovább növelve ezzel a gelugpa rend befolyását.

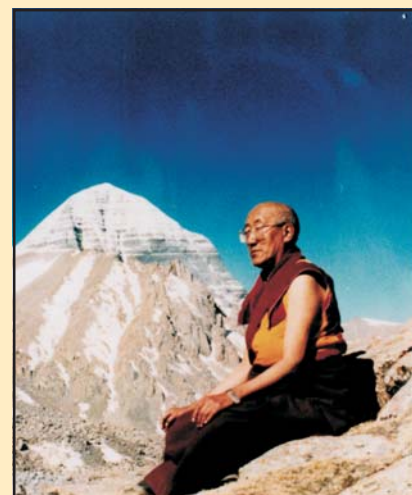
Az egyházfők politikai szerepe

A 18. századtól a mandzsu császárok pontosan látták, hogy tibeti, ill. mongóliai uralmuk konszolidálásának egyik legfontosabb feltétele a buddhista egyház főlámái feletti befolyás megszerzése. 1757-ben császári parancsba adták, hogy a mongol főlámák újjászületéseit nem kereshetik mongol területen, később pedig a dalai lámák választásának hagyományait próbálták befolyásolni.

Mind Tibet, mind Mongólia 20. századi történetét alapvetően meghatározza a *Kínához fűződő viszonyuk*. Céljuk a Mandzsu Birodalom bukása után nem lehetett más, mint a függetlenség kivívása, ill. megtartása. Tibet a század elején még számíthatott a britek támogatására, az 1904-es tibeti–angol, ill. az 1914-ben aláírt szimlai egyezményeket a tibetiek mint az állam függetlenségének bizonyítékát értelmezték. Ezt az álláspontot azonban Kína sohasem fogadta el. Bár sem Tibet, sem Mongólia jogi státusa nem volt egyértelmű, a Teokratikus Mongol Államot és Tibetet önállóan tekintő egyetlen nemzetközi szerződést 1913. január 21-én megkötötték, melyben a két állam elismerte egymás függetlenségét, ill. az egyházfők hatalmát országaikon belül. Az egyezmény nemzetközi ratifikálása azonban elmaradt, s a század harmadik évtizedétől

Kailásza

Tibetben található Ázsia legszentebb hegye, három vallás zarándokközpontja. Neve szanszkritul „kristályt” jelent. A hinduk számára a hegy Siva, a teremtő és pusztító isten trónja. A buddhisták minden irányzatának Csakraszamvara, a legfőbb üdvözülés Buddhájának szent helye. A bön hívők minden spirituális hatalom eredőjének és központjának tartják a hegyet. A dzsainák Astapada-hegyként tisztelik, s úgy hiszik, hitük alapítója, Risabhadéva itt érte el a Nirvánát. Az utóbbi két vallás hívői a hegyet a többiekkel ellentétes irányban – az óramutató járásával ellentétesen – kerülik meg. Minden évben zarándokok ezrei keresik fel a 6714 m magas, emberláb soha nem taposta hegycsúcsot. Az évezredek hagyományú zarándoklatban a körülötte lévő 52 km-es utat teszik meg a zarándokok 6000 m magasságban gyalog, gyakran egyetlen nap alatt, vagy háromlépésenként a köves földre borulva és imádkozva (így 4 napig tart az út).

Pihenő láma
a szent Kailásza-hegy előtt

a két főláma politikai státusa is eltérően alakult. Az 1921. évi forradalom Mongóliában megfosztotta világi hatalmától a bogdo gegent, s annak 1924-ben bekövetkezett halála után a kormányzat megtiltotta, hogy újabb megtestesülését keressék. A dalai láma ekkor még őrizte viszonylagos függetlenségét a tibeti kormány élén.

A buddhista egyházfők szerepe napjainkban

1950-ben Mao kínai vörös hadserege bevonult Tibetbe. A 14. dalai láma ekkor még bízott a békés megegyezésben, de az 1959-ben kitört Kína-ellenes felkelés erőszakos leverésének idején kénytelen volt országot elhagyni. Azóta száműzetésben él és politikai eszközökkel küzd Tibet függetlenségéért. Egy személyben képviseli a tibeti államot. Tevékenysége nagy nemzetközi figyelmet kelt, a legutóbbi időkben azonban kisebb visszavonulás érzékelhető állásfoglalásaiban: már nem Tibet teljes függetlenségét, hanem a széles körű kulturális és vallási autonómia megszerzését jelöli meg célként.

Az egyház és ezen keresztül a tibeti államiság szempontjából meghatározó, a dalai láma *utódlásának kérdése*. Az, hogy következő megtestesülése tibeti vagy esetleg más területen bukkan-e fel, alapvető kérdés a cím továbbélésé,

politikai és kulturális szerepének fennmaradása szempontjából.

A pancsen láma napjainkban már nem töltheti be azt a szerepét, melyre rangja predestinálja. A 10. pancsen láma gyakorlatilag a kínai betörés másnapján elismerte a Kínai Népköztársaságot, ill. annak Tibet feletti fennhatóságát. A 14. dalai láma bár 1953-ban elismerte a pancsent, a kínai kormány bábjának tekintette, és többször szembekeült vele. Újabb megtestesülése pedig, akit a dalai láma elismer, kínai fogásban van, a Kína által kijelölt pancsent viszont a tibetiek nem fogadják el.

A mongol egyház jelenlegi vezetője, a IX. Halha Dzsebcundampa rinpocse bár 1991 óta a dalai láma, ill. a mongol kormány által is elismert, legitim egyházfő, mégsem tartózkodhat Mongóliában. A kommunista hatalom korábbi beavatkozása miatt csak a mongol rendszerváltás után (1990) ismerhették el az 1932-ben Tibetben született újabb megtestesülést. Eddig mindössze egy alkalommal, 1999-ben utazhatott Mongóliába. Előtte és azóta is csak a zarándokokon keresztül tarthatta a kapcsolatot híveivel. Ma Dharamszalában, a dalai láma mellett él és dolgozik, a buddhizmus utazó nagykövete csakúgy, mint a buddhista egyház vezetője.

SZILÁGYI ZSOLT